

Ernst Wigforss:

SOCIALISMEN I SOCIALDEMOKRATIN

"Vad är det jag älskar när jag älskar dig?" frågade Augustinus sin gud. Socialismen är ingen religion, inte ens ersättning för religion. Men åtskilligt som brukar fattas samman under ordet, griper djupt ner i frågorna om mänskors sammanlevnad och kan ge färg åt hela livsuppfattningen. Socialismen delar därför öde med religioner och världsåskådningar att ge upphov till skilda och stridiga riktningar som väl, om man så vill, kan kallas kyrkor och sekter med olika trosläror. Inom varje land, där en socialistisk rörelse vuxit fram, har den tagit intryck av rådande samhällsförhållanden, delvis förändrats med dem, inte minst där förändringarna skett under rörelsens egen påverkan.

Hur har det gått i vårt land? Har utvecklingen varit en upplösning av de ursprungliga socialistiska idéerna, så att endast vissa talesätt är kvar för att skilja socialdemokratins socialism från den socialt färgade liberalism, som numera får anses utmärka det man kallar för borgerlig åskådning? Eller lever inom socialdemokratien i all växlingen de idéer kvar, som ledde till krav på en väsentlig omdaning av samhället efter socialistiska riktlinjer?

I stora verk om den svenska socialdemokratins idéutveckling har Tingsten under några väsentliga synpunkter fört samman ett väldigt material av skriftliga dokument, och det svar han läser ut, är närmast ett ja på den första frågan. Det hänger åtminstone delvis samman med att Tingstens intresse helt har samlat sig kring vad han kallar det stora perspektivet i den marxiska utvecklingsteorin och dess öden i den socialdemokratiska idévärlden. Upplöses denna form av marxism och därmed tron på en totalomvälvning till statssocialism, tycks för Tingsten allt försvinna, som en gång

skilde socialdemokratins socialism från en allmänt godtagen välfärdsideologi.

Det vore förmätet att här på några korta sidor ta upp hela detta problem och söka ge ett eget svar, om det syftade till mera än att gripa ut några huvudsakliga synpunkter och att ge glimtar av personliga erfarenheter och uppfattningar.

Socialismen är äldre än Marx, alltså dör den inte med Marx eller marxismen. För svensk socialdemokrati, som från begynnelsen stöpt sin bekännelse i marxistiska former, kräver redan självaktningen ett mera ingående och mera nyanserat svar. I det kapitalistiska samhället är lönarbetaren fattig, otrygg, ofri, därför att han är egendomslös. Med egendom följer välstånd, trygghet, självständighet och frihet. Ägaren lever genom att utsuga de egendomslösas arbete. Räddningen ligger i att göra produktionsmedlen till allas egendom. Enskild egendom är egendom för fåtalet. Den socialistiska lösningen är gemensam egendom. Allt detta var självklara sanningar för socialister före Marx. Men de hade sett mera. Produktionen samlades i allt större företag. Rikedomen hopades i allt färre händer, De fattiga blev allt fattigare.

Hör återklangen ännu hos Fröding:

*Guldet fick makt att förtrycka,
Rikmännens kast, en förnäm myriad,
Stal millionernas lycka,
Åt och drack och var glad,
Vann sin förfinings
Segrar och nöden
Växte med segrarnas rad.*

Marx fann delarna i sin hand, och det andliga band, varmed han förenade dem, var teorin om det kapitalistiska samhällets egen utveckling till den punkt, där omslaget till ett socialistiskt samhälle blir en ekonomisk och

psykologisk nödvändighet. Och lönarbetarna var med nödvändighet den klass, som skulle bli bärande av den socialistiska idén och spela den aktiva rollen vid dess förverkligande.

Kan man undra på att teorin gick fram som en präriebrand över den europeiska kontinenten och bland socialistiska arbetare och intellektuella sopade bort sina medtävlare? Var det hegelianism? Apokalyps? För anhängarna var det teorins rötter i verkligheten, slutledningarna från den ekonomiska utveckling man tyckte sig se runt omkring sig, som övertygade och gav förvisning om att de moraliska kraven på en samhällsomdaning nu hade stöd i en vetenskap byggd på erfarenheten.

Det var också erfarenheten, närmare studium av det ekonomiska livet och dess utvecklingstendenser, som gav näring åt tvivlet, rubbade tron på det stora, enkla utvecklingsschemat, ställde den socialistiska rörelsen inför helt nya problem, tvingade till val mellan olika möjligheter, där man tidigare trott sig se den enda vägen föreskriven av en obeveklig ekonomisk nödvändighet.

Inom svensk socialdemokrati är det nya läget väsentligen klart redan vid sekelskiftet. Totalsocialiseringen driven fram av det kapitalistiska produktionssystemets egen mekanism inom en överskådlig tidsperiod försvinner ur synfältet. De enskilda delarna av den marxiska systembyggnaden prövas, godtages, modifieras, förkastas. Under all kritisk granskning bevaras mycket av den realistiska syn på drivkrafterna i samhällsutvecklingen, som en gång fått det missförståeliga namnet materialistisk historieuppfattning. Sambandet mellan ekonomi och politik, ekonomi och ideologi har sällan förlorats ur sikte. Det har låtit socialdemokratin se sina uppgifter på längre sikt, gett partiets politik en större kontinuitet, ökat dess förmåga att stå emot tillfälliga växlande opinionsvindar.

Men samtidigt har en del av ovissheten i det nya läget just sin rot i frågan hur hårt vi måste anses bundna av det ekonomiska livets egna tendenser, inom vilka gränser vi kan påverka dem, vilka olika krafter och motiv inom mänskorna själva som kan sättas i rörelse och spela en roll vid utformningen av framtiden. Från en betraktelse av samhället sådant det ser ut att förändra sig, vändes blickarna till de mål som det synes värt för människor att eftertrakta. Utan att glömma tillvaron av gränser, som materiella villkor, ekonomiska tendenser, historiska traditioner drar upp för vårt praktiska handlande, får vi fråga oss hur avvägningen kan ske mellan de olika och delvis stridiga idéer som tagit sig uttryck i den socialistiska kritiken av det borgerliga samhället, och hurudant alltså det samhället i är, som en socialistisk rörelse vill söka förverkliga.

Vad detta sätt att ställa frågorna har inneburit, kan bara belysas genom att se närmare på några av de konkreta problemen.

*

Ett kapitalistiskt näringsliv som centraliserar all produktion och all äganderätt, lämnar inte mycket annat kvar åt sin socialistiske arvtagare att göra, än att sätta in samhället som ägare i stället för en handfull kapitalmagnater. När denna automatiska process betvivlas eller skjutes i ett obestämt fjärran, får det konsekvenser för den socialistiska politiken. Att passivt vänta är intet program. Ett parti är till för att handla. Två linjer synes möjliga. Koncentreringen av produktionen var ingen fantasiskapelse. Den var en verklighet, bara inte så allomfattande, inte så likformig, inte så snabb. Men på de områden där den kommit tillräckligt långt, de som "mognat" för kollektiv drift, kunde ett socialiseringsprogram bitvis genomföras. Därmed aktualiserades vissa nya problem. När bara en liten del i sänder av den kapitalistiska egendomen fördes över i samhällets hand, kunde det inte ske utan

ersättning. Den kan utgå genom att samhället tar på sig en evig skuld till de gamla ägarna och deras efterkommande. Den kan betalas med skatter som tas ut av hela folket, kanske främst på stora förmögenheter.

I vilket fall som helst inställer sig frågan, vad en sådan socialisering har för ändamål. Skall den öka hela folkets gemensamma egendom och därmed i någon mån minska de ekonomiska olikheterna i samhället? Skall den ge samhällets egna organ större möjligheter att påverka det ekonomiska livet, t ex för att jämna ut konjunkturvaxlingar? Väntar man att effektiviteten ska bli större och avkastningen ökas? Eller är avsikten att bli kvitt en alltför stor och okontrollerad makt i enskilda kapitalägares hand?

I den utsträckning som socialdemokratin överväger socialisering i denna centraliserade form, svarar den sannolikt ja på alla de ställda frågorna. Däremot är det tvivelaktigt om idén att näringsgrenar "mognar" för socialisering lever kvar med sin ursprungliga innebörd. Detta leder över till en andra möjlig linje för den praktiska politiken. De tekniska förutsättningarna för samhällsföretag kan tänkas föreligga, utan att detta redan lett till något som liknar enskilda monopolföretag. Avgörande är att man anser det möjligt att inom vissa gränser välja den form för produktiv verksamhet som synes passa oss bäst. Men då man på detta sätt anser samhället ha större möjligheter att genom medvetna och överlagda åtgärder påverka den ekonomiska utvecklingen kommer frågorna om vad människorna själva eftersträvar eller bör eftersträva på ett helt annat sätt i förgrunden.

Alla de mänskliga krav, som tagit sig uttryck i den socialistiska kritiken av ett kapitalistiskt näringsliv och lett till de mest skiftande program för en annan och bättre ekonomisk organisation, tränger fram till förnyat beaktande. Men dessa mänskliga krav har alltid varit och måste vara av så växlande och delvis stridig natur, att de som riktlinjer för praktiskt handlande endast kan

komma med under ständig avvägning och sammanjämkning sinsemellan. Det glömmes ofta under diskussionen om socialism, att inom den socialistiska tankevärlden rymmes inte bara krav på en ordning och en planmässighet, som kan ge upphov till en statsocialism med utpräglat centralistiska drag, utan likaså en lidelse för individens frihet, som hotar att spränga alla former för kollektivism utanför en rent frivillig samverkan. Kravet på jämlikhet hävdas jämsides med en strävan efter effektivitet, som synes svår att uppnå utan lockelser med individuella fördelar.

Man får ha allt detta i minnet, då man söker få en bild av utvecklingen inom den svenska socialdemokratin efter sekelskiftet. Det kan bidra till belysningen om man tar i betraktande linjen från Marx till den moderna kommunismen. Också kommunismen innebär en revision av den marxiska utvecklingsteorin, fastän den har kommit att betraktas som den verkligt rättrogna marxismen. Kommunismen vill inte heller sitta överksam i väntan på att en ekonomisk utveckling i kapitalismens form låter samhället mogna för socialismen. Den vill handla, och riktpunkten för handlandet blir att genomföra en sådan kollektivistisk organisation av det ekonomiska livet, som enligt den marxiska teorin borde bli resultatet av kapitalismens egen utveckling. Då denna utveckling inte försiggått och alltså inte heller befolkningens överväldigande flertal består av en storindustriell lönarbetarklass som bärare av de socialistiska idéerna, blir det minoriteter som i diktatoriska former förverkligar programmet.

*

Socialdemokratin är demokratisk socialism. Kring frågan om vad ordet demokratisk innebär eller hur det uppfattats kan man därför gruppera en väsentlig del av idéutvecklingen inom den svenska socialdemokratin. Både stora och små ord kan som bekant ha underbara öden. En gång

hade ordet social i vårt land en misstänkt klang i de samhällsbevarandes öron. Nu tävlar alla partier om att vara sociala. I Tyskland efter första världskriget hade ordet socialism ett sådant känslovärde, att reaktionen mot socialdemokrati och kommunism fick kallas nationalsocialism. I hela världen finns nu bara demokratier och folkdemokratier.

Det är kanske inte att undra på om oviljan mot oklarheten, mångtydigheten och tvetydigheten har lockat till försöket att låta demokrati betyda ingenting annat än en form för politisk organisation, där flertalet röster faller avgörandet. Ord kan man efter överenskommelse ge vilken innebörd man vill, och att på detta sätt bruka ordet demokrati vore i och för sig inte omöjligt. Men det ser inte ut att lösa några verkliga problem. Var går gränsen mellan politisk makt och ekonomisk makt? Det har varit oklart förr och är oklart nu. Vill man ha bort ordet demokrati och demokratisk från alla de områden, där de nu sen mycket länge brukas för att beteckna likställighet och utjämning ifråga om levnadsstandard, kultur, utbildning, inflytande, kräves ett eller flera nya ord, kanske lika svåra att hålla isär från varandra.

Inom socialdemokratin har man alltid gett åt demokrati en vidare och enligt min mening djupare betydelse. Politisk demokrati är inte frukt av en uppenbarelse, som sedan klätt sig i dogmatiska former. Den är inte heller bara en praktisk form för att komma till beslut genom "att räkna skallarna i stället för att slå in dem". Den är ett utflöde av en mycket mera grundläggande uppfattning, en tro på ett för alla gemensamt människovärde, som bör ta sig uttryck i den mänskliga sammanlevnaden och hur den ordnas. Syftet är inte bara passiv delaktighet för alla i de materiella och andliga värden som framväxer och framskapas, utan också deltagande i att skapa och bevara dem. Politisk demokrati är en form vari man söker förverkliga syftet, och om den synes bristfällig och utsattes för kritik, är det därför att den endast

ofullkomligt svarar mot vad den grundläggande demokratiska inställningen kräver.

Svensk socialdemokrati nådde först efter långa strider och under samverkan med borgerlig liberalism fram till en demokratisering av de politiska formerna. Vilket värde som tillmättes den politiska demokratin, är därmed klart. Men den åtskillnad som även under stridens år ofta gjordes mellan den politiska demokratin som "formell demokrati" och en mera reell social demokrati, är betecknande för läget. Man hade kanske en överdriven föreställning om vad den allmänna och lika rösträtten omedelbart skulle betyda ifråga om förskjutning av det politiska maktläget. Den föreställningen delades för övrigt av de konservativa som i den politiska demokratin såg den redan färdiga "inkörsporren till socialismen". Men socialdemokratin var inte heller okunnig om hur folkmajoriteten kunde påverkas och ledas av mäktiga enskilda intressen, och hur politisk demokrati således kunde förenas med tillsynes obruten makt i det kapitalistiska fåtalets händer. Det var en frestelse att under dessa förhållanden stryka under den politiska demokratin roll som medel för en vidare samhällsomdaning.

Därtill kom med all sannolikhet för den äldre generationen av socialdemokrater en föreställning om att politisk demokrati var ett naturligt element i en borgerligt kapitalistisk samhällsordning, att den alltså var någonting som socialister hade att bygga vidare på, liksom på kapitalismens ekonomiska landvinningar, men inte någonting som en gång vunnet kunde löpa allvarlig risk att gå förlorat. Riskerna har visat sig verkliga. Den inre utvecklingen i vårt land har lärt oss, hur tätt det formella och det reella är förbundna. I den senaste formuleringen av partiets allmänna grundsatser heter det därför också helt naturligt, att den rättsliga och politiska demokratin är för socialdemokratin icke blott ett vapen i striden för en ekonomisk samhällsomdaning utan själv är ett mål,

därför att den ingår som en omistlig del i den gemenskap av fria och likaberättigade medborgare, som är målet för socialdemokratins strävan.

Jämsides med detta starkare betonande av att politisk demokrati är en nödvändig del av den socialism, som socialdemokratien syftar till, går en utveckling, som i viss mån ger åt den politiska makten en mindre dominerande ställning. Från början ansågs allt som rörde socialismen vara den politiska rörelsens sak. Den fackliga skulle se till vilken förbättring som för lönearbetarna vore möjlig i det borgerliga kapitalistiska samhället. Förändringarna har utan allt tvivel gått i riktning mot att högre uppskatta den roll som fackföreningarna måste spela genom sin aktiva medverkan i samhällsomdaningen. Socialisering i betydelse av kollektiv äganderätt har börjat framstå som en bristfällig lösning, om den inte åtföljes av en inre demokratisering, som skapar känslor av samhörighet mellan företag och anställda, och därmed frigör förut bundna krafter till gagn både för produktion och för trivseln i arbetet.

I linje med denna starkare betoning av de mångas aktiva insatser ligger en ökad villighet att pröva, om skilda former av ekonomisk företagsamhet kan förenas med det väsentliga i socialdemokratins strävan. Består det socialistiska inte i att göra samhällsföretag av de näringsgrenar som möjligen är lämpade för en sådan operation och att vänta på att andra ska mogna därför, utan i en strävan att oavbrutet söka påverka både det ekonomiska livet och samhällsorganisationen i övrigt med ledning av socialistiska idéer om människornas sammanlevnad, då får också olika former av äganderätt och företagsamhet granskas från synpunkten, hur de går att förena med den särskilda kombinationen av historiskt givna socialistiska idéer, som socialdemokratien kan anses representera.

Hur skulle en snabbkatalog av elementerna i denna kombination se ut? Den undgår inte

att bli subjektiv. Den har ändå sitt värde, även därför att den hjälper till att svara på frågan om det fortfarande finns någon skillnad kvar mellan en sådan socialism och en allmänt omfattad välfärdsideologi.

*

Först jämlikheten. Ursprunget är reaktion mot nöd vid sidan av överflöd. Den växer ut till krav på utjämning av ekonomiska, sociala och kulturella villkor. Gränserna för en sådan utjämning drages av omsorgen om produktionen. Så motiverade olikheter behöver inte vara större, än att påtagliga klasskillnader utplånas. De bör i alla händelser inte ge upphov till en ärftlig klass av privilegierade då stora rikedomar hindras från att gå i arv.

Denna linje till utjämning leder inte till krav på en allmän socialisering, ännu mindre till centraliserad statssocialism. Däremot utan tvivel till att samhället påverkar fördelning av inkomster och egendom, vare sig de härrör från enskild företagsamhet eller från anställning mot lön.

Egendom ger trygghet, den egendomslöse lönarbetaren är otrygg. All politik som upphäver denna otrygghet, har ett socialistiskt drag såtillvida att den innebär att samhället förfogar över medel ur gemensamma tillgångar för att ge en tryggad bärgning även åt dem som inte förfogar över enskild produktiv egendom.

Men det är osannolikt att samhället kan trygga bärgningen utan att trygga sysselsättningen, och detta kan enligt socialdemokratisk mening inte ske utan ett avgörande inflytande för samhället över det ekonomiska livet och ett betydande mått av kollektiv egendom och företagsamhet.

Att planera för full sysselsättning är en del av medveten planering för bästa möjliga produktion. Sida vid sida med kravet på en rättvis fördelning möter ända från början i

den socialistiska strömningen idén om ökad produktion genom organiserat samarbete i stället för konkurrens. Och i det marxiska systemet spelar kriserna, arbetslösheten, kapitalismens oförmåga att fullt ta de produktiva krafterna i bruk, en avgörande roll för omslaget till en socialistisk produktionsordning. Hur långt samhällets direkta verksamhet på dessa grunder behöver sträcka sig, kan endast erfarenheten lära. Socialismen i denna bemärkelse är uppenbarligen rent empirisk och experimentell. Men inte heller här finns någon sannolikhet för att målet, tryggad sysselsättning och största effektivitet, skulle kräva en kollektivisering som uteslöt andra former för ekonomisk företagsamhet eller begränsade deras område till ett minimum.

Att tryggheten är en del av friheten borde vara lika självklart som att den inte är hela friheten, inte utan vidare medför den självständighet, rörelsefrihet, möjlighet till aktiva insatser och initiativ, som vi förbinder med ordet frihet. Det är de anställdas förlust av dessa friheter inom storföretag i det moderna näringslivet, som legat bakom de socialistiska protesterna mot kapitalismen kanske lika mycket som kraven på trygghet och bröd. Socialpolitik och fackföreningspolitik möter en del av problemet. De skapar mera ledig tid, då de anställda kan söka utlopp för sina behov av friare verksamhet. En växande insikt om att lösningen är otillfredsställande har sedan mer än tjugo år gjort den linje som kallas industriell demokrati till en del av det socialdemokratiska programmet och småningom lett även representanter för en allmän välfärdsidéologi att här se tillvaron av ett problem.

För de socialistiska rörelserna har detta krav på frihet och självständighet varit nära förbundet med kravet på delaktighet i egendomen. Och hur överraskande det än kan vara för dem som i socialismen vill se en fara för friheten, tvingas man till slutsatsen, att det är frihetskravet i de socialistiska idékomplexen som leder längst i riktning

mot krav på kollektiv äganderätt. Inte med någon nödvändighet en centraliserad kollektivism, men väl något som svarar mot idén att åter förena arbetarna med egendomen. Det lämnar fri väg för enskild äganderätt och företagsamhet både i småföretagarens form och där ett flertal arbetande lyckas ordna en samverkan som självständiga företagare.

Återigen får man erinra om att ingen linje kan följas utan hänsyn till de andra. Inte heller frihetslinjen kan undgå att jämkas samman med strävan efter materiell bärgning. Kan de anställdas krav på delaktighet i företagarens frihet inte i rimlig grad förenas med en effektiv produktion, finns all sannolikhet för att kravet får vika, vare sig det är fråga om samhällsföretag eller enskilda kapitalistiska företag. Till samhällsföretagen får i denna bemärkelse också räknas konsumenternas kooperativa företag. De har samma karaktär som samhällsföretagen därutinnan, att de inte syftar till att ge vinst åt enskilda kapitalägare. De har samma problem att lösa i fråga om de anställdas känsla av samhörighet med företagen. Samma problem i fråga om det sätt varpå fördelarna av ett mera effektivt arbete skall fördelas mellan konsumenterna och arbetarna. Att den konsumentkooperativa rörelsen utan svåra slitningar kan gå in som led i den samhällsomdaning som socialdemokratin arbetar för, hänger naturligt samman med partiets uppfattning om sin egen roll och om de socialistiska idéernas roll i denna omdaning. Idéerna är inte ritningar till ett färdigt framtidssamhälle. De är riktlinjer för en strävan, som tar sin utgångspunkt i nu rådande samhällsförhållanden och överallt ställer frågan, hur de kan påverkas så att människorna får utrymme att leva ett liv, som bättre stämmer överens med kraven på frihet, likställighet och gemenskap.

Men att gå ut från rådande förhållanden betyder inte nu att gå ut från ett samhälle av värnlösa proletärer och enväldiga kapitalister. Det samhälle som är och som

vuxit fram de sista femtio åren, är ett samhälle med tydliga drag av inflytande från idéer, som en gång omfattades bara av socialister. Fackföreningsrörelse och socialpolitik har varit hävstänger för demokratiseringen. Samhällets ansvar för näringslivets jämna gång börjar erkännas. Inverkan av allt detta på vad som brukade kallas de ekonomiska lagarnas roll på fria marknader, hör till föremålen för studier, teorier, spekulationer bland politiker och ekonomer.

Det är inte bara löntagarnas nya ställning, deras mer eller mindre socialistiskt färgade krav, som ger karaktär åt läget. Självmedvetna grupper av små och medelstora företagare inom jordbruk och hantverk, handel och industri har tagit plats med sina organisationer vid sidan av löntagarnas fackföreningar och storföretagarnas sammanslutningar. Hur mycken fattigdom som än må finnas kvar, är det inte längre den materiella nöden som främst sätter sin prägel på de krav som från olika sidor reses på en större andel i det gemensamma produktionsresultatet. Anspråken är stundom störst från dem som redan intager en gynnad ställning. Förbättringar i läget för den ena gruppen leder till krav på något liknande från andra, även om ingen annan motivering kan anföras, än att en hävdvunnen skillnad skall bevaras. Varje grupp hänvisar till vad den anser vara rättvist, och svårigheten är bara att ingen gemensam norm för rättvisa är funnen. Maningar att ta hänsyn till andras berättigade intressen och till det helas bästa förklingar ohörda, när inte någon grad av enighet har vunnits om vad som är berättigat och vad som är det allmänna bästa.

Socialdemokratin tror inte att någon rimlig utväg ur dessa konflikter kan finnas, om man bara litar till de motiv för människornas ekonomiska handlande, som drivit fram den moderna kapitalistiska utvecklingen. Föreställningen om att enskild företagsamhet uppbyggen av den enskildes intresse för sin egen ekonomiska välfärd också leder till ett

för hela samhället godtagbart resultat, bygger på förutsättningar, som inte längre är för handen. Fri konkurrens mellan ett otal individer på en fri marknad skulle skapa jämvikt och sätta gränser för den enskildes rent egoistiska strävan. När samma norm för handlandet föres över på ett näringsliv där de bestämda subjekten är ett litet antal väldiga organisationer med monopolartad makt, över olika delar av de produktionskrafter som måste samverka, vägrar jämvikten att inställa sig.

Vad som träder i stället kan inte med visshet förutsägas. Det finns olika möjligheter. Utan hänsyn drivna konflikter av fackföreningar mot företagare och företagare mot fackföreningar, av jordbrukare mot konsumenter kan leda till lägen så ohållbara, att staten tvingas ingripa och sätta hela den "fria ekonomiska mekanismen" ur funktion. En annan möjlighet sysselsätter just nu mångas tankar. Krav på större andel i nationalinkomsten från den ena gruppen leder till liknande krav från den andra. Om de tillsammans går över gränsen för vad som finns att fördela, har vi hamnat i inflation.

Socialdemokratin har ingen anledning att gå ur vägen för den del av problemet som gäller fackföreningarna och lönepolitiken. Det är den fackliga rörelsens ökade styrka, som gör den till en av de bestämmande faktorerna i hela näringslivet. En samlad löneaktion med krav som går utöver vad samhällets tillgångar medger, kan inte undgå att sätta prisskruven i rörelse. Den fria marknadens botemedel mot denna risk var kris eller i alla händelser vidsträckt arbetslöshet. När vi nu, som förut nämnts, kommit därhän, att samhället anses ha skyldighet att hålla sysselsättningen uppe, när lönarbetarnas inflytande blivit så stort, att en sådan politik kan genomföras, då ställes arbetarrörelsen inför ett tillspetsat problem. Att låta fackföreningar och stat genom ömsevisa insatser driva fram en obegränsad inflation synes uteslutet. Skall den hejdas genom att en av löntagarna uppbyggen statsmakt skaffar

sig rätt att bestämma lönerna? Det är en lösning för dem, som samtidigt vill lägga all ekonomisk makt i en centraliserad statsförvaltnings hand.

Här sticker som synes den avdöda marxismen upp huvudet. Visserligen i lätt förklädnad. Det är inte en utarmad och till förtvivlan driven lönarbetarklass, som i en statlig kollektivism söker räddningen ur nöden. I stället den växande makten hos arbetarnas fackliga och politiska organisationer, som avsiktligt eller oavsiktligt sätter det ekonomiska systemet ur funktion.

Hela den föregående redovisningen av vad som kan anses för de socialistiska elementerna i socialdemokratins samhällsuppfattning, har givit vid handen, att en omvälvning som skulle sätta ur spel alla motvikter i det ekonomiska livet mot en centraliserad statsmakt, inte kan vara ett önskemål för den socialdemokratiska politiken. Den är inriktad på att bevara all den rörelsefrihet för enskilda och organisationer, som är förenlig med rimlig effektivitet i ett näringsliv, byggt på den moderna tekniska utvecklingen. Den vill ge möjligheter för en mycket större del av medborgarna än nu att göra aktiva insatser i produktionen. Den vill inte släppa övertygelsen att frihet för löntagarnas organisationer att förhandla och sluta avtal skall kunna bevaras. Den ser en av statens uppgifter just i att samordna och sammanjämka stora organisationers intressen, säkerligen också i att vid behov vara ett skydd för den enskilde mot en övermäktig organisation.

En sådan utveckling synes inte möjlig, om det ekonomiska livet hålles avskilt från de krafter som skapar känslor av samhörighet mellan människorna, som av de sammanförda och sammanstötande individerna gör ett samhälle, en gemenskap. Men detta är vackra ord och fromma önskningar, om formerna för mänskors ekonomiska mellanhavanden är så ordnade,

att de solidariska instinkterna på avgörande punkter hindras att göra sig gällande. Samverkan för att höja produktionen är en naturlig grund för känslor av samhörighet och kamratskap. De hindras att utveckla sig, om inte konflikten mellan ägare och arbetare finner en lösning. Dragkampen vid fördelningen är oundviklig, men den behöver inte splittra på djupet, om ett mått av enighet kan vinnas om vad som är rättvisa grunder vid avgörandet. Det borde inte vara alldeles omöjligt att jämka samman meningarna om rättvisa i ett land, där vi sedan länge kunnat enas om att den stora klass som kallas jordbrukare, har rätt att kräva och få en levnadsstandard likvärdig med andra samhällsgruppers. Den socialistiska klangen i detta gemensamma program är omisskännlig. Olikheterna inom rimliga gränser tar inte död på solidariteten, om de framstår som motiverade av olika insatser.

Men rikedom? Helt nyligen har en socialdemokrat erinrat om, hur uppfattningen om rikedom i viss mån håller på att förskjutas. Den rike har hand om värden, varpå många medborgares välfärd beror. Han har ingen oinskränkt rätt. Han är förvaltare och därför ansvarig inför samhället. Liksom samhället har ansvar för hur det handskas med hans möjligheter att rätt förvalta sitt pund. Iakttagelsen är nog i viss utsträckning riktig. Synpunkterna på egendomen som ett anförtrott gods och på förvaltarskapet som en värdefull mänsklig uppgift är också riktiga. Det ger bara ökad styrka åt kravet, att dessa mänskliga värden inte ska vara ett fåtal förbehållna.

Det krav som här ställes i fråga om egendomen, är tydligen riktat åt tvenne håll. Det är ett krav från den enskilde på delaktighet i egendomen. Det är också ett krav på den enskilde att såsom ägare göra sin insats. Samma förening av rättigheter och skyldigheter gäller i övrigt. Den enskilde begär av samhället, att han inte utan eget förvållande skall berövas möjligheten att försörja sig med arbete. Är det en rätt som ett civiliserat samhälle tillerkänner sina

medborgare, motsvaras den också av medborgarnas skyldighet att efter förmåga göra sina produktiva insatser.

Till en sådan aktiv medverkan från de enskilda medborgarnas sida har de demokratiska idéerna alltid syftat. Den demokratiska socialisten har aldrig känt sig tillfreds enbart med den höjning av levnadsstandarden som mänskorna passivt mottager. Socialpolitik är en form av socialistisk utjämning, som helt fyller sin uppgift först när den leder till ökad vilja och förmåga att aktivt ta del i samhällsbyggandet. Därför är socialpolitik inte nog, och den politik som vill stanna vid att bjuda mänskorna en framtid med bättre bärning år från år, bara de många vill lämna den rådande ekonomiska ordningen i fred för störande ingrepp och farliga experiment, den politiken strider inte bara mot vad socialismen, utan också mot vad demokratin i grunden innebär.

Endast utopisten kan tro på en sådan ostörd framtid för ett näringsliv som kallas det fria, fastän det är så långt ifrån fritt att det håller på att rubbas i sina grundvalar under sammanstötningar mellan monopolartade krafter, som vuxit upp i dess eget sköte. Ingenting synes vissare, än att det gamla är förgånget, om med det gamla menas det fria kapitalistiska näringsliv som de äldre socialisterna hade för ögonen och riktade sina angrepp emot. Det har länge varit ställt i förvandling, och frågan är ställd, vad det nya skall bli som kommer ut ur förvandlingen. Det kan tänkas bli en utveckling inte alltför olik den som Marx en gång förutspådde. Med mera centralism och mindre rörelsefrihet än de flesta av oss önskar. Vill man kalla det marxism, då ligger räddningen från marxismen i att låta samhällsordningen ske under inflytande av de idéer om demokratisk socialism som är riktlinjer för socialdemokratins arbete.

Tiden 1949